

8. Си Цзиньпин призвал к строительству университетов мирового уровня с китайской спецификой [Электронный ресурс] // Китайский информационный Интернет-центр. – Режим доступа: http://russian.china.org.cn/china/txt/2021-04/20/content_77421118.htm. – Дата доступа: 20.03.2023.
9. Project 211 [Электронный ресурс] // China Education and Research Network. – Режим доступа: <https://www.edu.cn/english/education/highedu/211/>. – Дата доступа: 20.03.2023.
10. Academic Ranking of World Universities [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.shanghairanking.com/>. – Дата доступа: 20.03.2023.
11. Project 985 [Электронный ресурс] // <https://www.k12academics.com/Higher%20Education%20Worldwide/Higher%20Education%20in%20China/project-985>. – Дата доступа: 20.03.2023.
12. Qiang, L. The “Double First-Class Initiative” in China: Background, Implementation, and Potential Problems / L. Qiang, D. Turner, X. Jing // Beijing International Review of Education. – 2019. – № 1. – С. 92-108.
13. QS World University Rankings [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.topuniversities.com/>. – Дата доступа: 20.03.2023.
14. THE World University Rankings [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.timeshighereducation.com/>. – Дата доступа: 20.03.2023.

ӘОЖ: 376.37

Сүлеймен Ә.Қ., Сақып Г.М.
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы
E-mail: Asel.s_5@mail.ru, gulzinateri@mail.ru

СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМЫМАҒАН (2-3 ДЕҢГЕЙ) МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ (4-5 ЖАС) БАЛАЛАРДЫҢ ҰСАҚ МОТОРИКАСЫН ДАМУ БОЙЫНША ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аннотация: Сөйлеу тілі жалпы дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың ұсақ моторикасын дамыту бойынша мақсатты жұмыс мидың сөйлеуге жауап беретін аймақтарының жетілуін тездетеді және бұзылған дыбыстық айтылымды тезірек дамытуға мүмкіндік береді. Ұсақ моторикасы нашар дамыған балалар қасықты, қарындашты ыңғайсыз ұстайды, түймелерді түймелей алмайды, етіктерін байлай алмайды. Оларға конструктордың бөлшектерін жинау, басқатырғыштармен, санау таяқшаларымен, мозаикамен жұмыс істеу қиын болуы мүмкін. Сондықтан мамандар мен ата-аналар үшін жалпы және ұсақ моториканың даму деңгейін бақылау маңызды.

Кілт сөздер: ұсақ моторика, сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалар, мектеп жасына дейінгі балалар.

Аннотация: Целенаправленная работа по развитию мелкой моторики у дошкольников с общим недоразвитием речи ускоряет созревание областей мозга, отвечающих за речь, и позволяет быстрее развивать нарушенное звуковое произношение. Дети с плохо развитой мелкой моторикой неудобно держат ложку, карандаш, не могут застегивать пуговицы, завязывать ботинки. Им может быть сложно собирать детали конструктора, работать с пазлами, счетными палочками, мозаикой. Поэтому специалистам и родителям важно следить за уровнем развития общей и мелкой моторики.

Ключевые слова: мелкая моторика, дети с общим недоразвитием речи, дошкольники.

Abstract: Purposeful work on the development of fine motor skills in preschoolers with general speech underdevelopment accelerates the maturation of the brain regions responsible for speech and allows faster development of impaired sound pronunciation. Children with poorly developed fine motor skills are uncomfortable holding a spoon, pencil, can not fasten buttons, tie shoes. It can be difficult for them to assemble the details of the designer, work with puzzles, counting sticks, mosaics. Therefore, it is important for specialists and parents to monitor the level of development of general and fine motor skills.

Keywords: fine motor skills, children with general speech underdevelopment, preschoolers.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың ұсақ моторикасын дамыту бойынша мақсатты жұмыс мидың сөйлеуге жауап беретін аймақтарының жетілуін тездетеді және бұзылған дыбыстық айтылымды тезірек дамытуға мүмкіндік береді.

Ұсақ моторикасы нашар дамыған балалар қасықты, қарындашты ыңғайсыз ұстайды, түймелерді түймелей алмайды, етіктерін байлай алмайды. Оларға конструктордың бөлшектерін жинау, басқатырғыштармен, санау таяқшаларымен, мозаикамен жұмыс істеу қиын болуы мүмкін. Олар аппликациялардан бас тартады, сонымен қатар мектепке дейінгі мекемеде іс-әрекеттерде тобындағы балаларға ілесе алмайды. Балалар көбінесе құрдастарына қол жетімді қарапайым әрекеттерде өзін икемсіз сезінеді. Бұл баланың эмоционалды әл-ауқатына, өзін-өзі бағалауына әсер етеді. Уақыт өте келе сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда қолдың күрделі үйлестірілген қозғалыстарының даму деңгейі жазуды игеру үшін жеткіліксіз болып, мектептегі қиындықтарды қалыптастырады. Қолдың ұсақ моторикасының дамуына ұстау қимылдары мен қолдың күшін дамытуға негізделген жаттығулар ықпал етеді.[1, 12 б]

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың ұсақ моторикасын дамыту бойынша жұмысты ұйымдастыруда төмендегідей ұсыныстарды ұсынуға болады:

1. Қол дағдысын дамыту үшін ми құрылымдарының белгілі бір дәрежеде жетілуі қажет болғандықтан, баланы «күшпен» оқуға мәжбүрлеу тиімсіз. Балаға ұнайтын, көңілді жаттығу деңгейінен бастау керек.

2. Жаттығулар тұрақты болуы керек.

3. Сабақтар тек бірлескен болуы керек. Бұл қозғалыстарды дәл орындау қажеттілігімен анықталады, әйтпесе нәтижеге қол жеткізілмейді.

4. Жаттығу уақыты ұзақ болмауы керек, өйткені баланың назары мен қызығушылығы тез жоғалады. 3 жасқа дейін бұл шамамен 5 минут, содан кейін сіз ұзақтығын арттыра аламыз.

5. Балаға ыңғайлы ортада болуы керек.

6. Ересек адамның қатысуы мен жігерлендіретін мінез-құлқы өте маңызды. Яғни балаға мотивация беру керек.

7. Балаға әрдайым нұсқаулықтар ұсынылуы керек. Нұсқаулар қарапайым, қысқа және нақты болуы керек. Нұсқауларды қайталау, сондай-ақ орындау процесінде әрекеттерді айту жұмысты жеңілдетеді. [2,456]

Саусақ гимнастикасы қолдың кішкентай бұлшықеттерін дамыту үшін үлкен маңызға ие. Бала саусақ гимнастикасымен айналысқанда не болады?

- Саусақтардың жаттығулары мен ритақты қимылдарын орындау индуктивті түрде мидың сөйлеу орталықтарында қозуға және сөйлеу аймақтарының үйлесімді белсенділігін арттырады ал бұл өз кезегінде сөйлеудің дамуын ынталандырады.

- Саусақпен ойнау жағымды эмоционалды фон жасайды, баланың еліктеу қабілетін дамытады, сөйлеудің мағынасын тыңдауға және түсінуге үйретеді, баланың сөйлеу белсенділігін арттырады.

- Бала зейінін шоғырландыруды және дұрыс таратуды үйренеді.

- Баланың есте сақтау қабілеті дамиды, өйткені қолдың белгілі бір позицияларын және қимылдардың реттілігін есте сақтауды үйренеді.

Саусақ жаттығулары

Негізі, саусақтарды жаттықтыру жұмысын отбасында 6-7 айлық балалардан бастауға болады және солай дұрыс. Осы кезеңде қолды саусақтардың ұшынан білекке қарай уқалау және осындай жаттығу жасау пайдалы. Яғни баланың әр саусағын саусақтарыңызға бөлек алып, оны бүгіп, созыңыз. Осылай күніне 2-3 минут жасау керек. Тоғыз айдан бастап балаға алдымен үлкен, ашық түсті заттарды, содан кейін кішірек заттарды сұрыптауға мүмкіндік беру керек. Осы мақсаттар үшін серпімді жіпке байланған ағаш боялған моншақтар тиімді, сонымен қатар пирамида сақиналарын да қолдануға болады.

Екі жастан асқан балаларға қолдың ұсақ моторикасын дамыту үшін келесі ойындарды ұсынуға болады.

«Ойыншықтарды орнына қоямыз». Баланы үстелге отырғызып, оның алдында биік мөлдір ыдыс, оң жағында түйме, фишкалар қоямыз. Бала ыдысты сол қолымен ұстап, оң қолымен оған заттарды лақтыруы керек. Содан кейін фишкалар үстелге қойылады және бала сол қолымен әрекет етеді.

«Допты қақпаға соғу». Ойыншы үстелге отырады, оның кішкентай добы бар. Үстелдің екінші жағында «қақпа» орналасқан. Допты қақпаға тиетіндей етіп үстелдің үстіне айналдыру керек. Баламен бірге ойнау үшін бала мен логопед үстелдің қарама-қарсы жағында отырады, ал қақпа ортасында орналасқан. Осылай ойын жалғасады.

«Жарманы сұрыптаймыз». Ойын үшін екі бос жәшік қажет. Жәшіктердің біріне қарақұмық пен күріш, екіншісіне үлкенді-кішілі моншақ, картоннан жасалған төртбұрыштар мен саптыаяқтар салып қоямыз. Екі қолмен жұмыс жасай отырып, бала қоспаны екі бөлікке бөлу керек.

«Сызықтар бойымен парақты бөлеміз». Қағаз парағына әртүрлі сызықтар салынады. Бала оны қолымен дәл сызықтар бойымен жыртуы керек. Тапсырмаларды күрделендіріп, қағазға фигураларды, әртүрлі заттарды салуға болады.

«Қырсық мысық» Ойын алдында ала ала, жіптер шарларға оралған болады. Бала алдымен оң қолмен, содан кейін сол қолмен допты шешу керек.

«Батпақ арқылы соққылар». Кішкентай қиыршық тастар үстелге шашырап орналастырамыз, біз оны – «соққылар» деп атаймыз. Бір қолдың 1, 3, 5 саусақтарын шымшып ұстап, бала сұқ және атаусыз «соққылар бойымен» үстелдің бір шетінен екінші шетіне қарай «батпақтан шығып» жүреді. [3, 89 б]

Саусақ ойындары

Саусақ ойындары -бұл саусақтардың көмегімен кез-келген рифмалық әңгімелер мен ертегілерді сахналау. Саусақ ойындары қоршаған әлемнің шындығын - заттарды, жануарларды, адамдарды, олардың қызметін, табиғат құбылыстарын бейнелейді. Саусақ қимылдарын жақсы дамыту саусақ ойындары арқылы қамтамасыз етіледі. Олар өте эмоционалды және қарапайым. Саусақ ойындарын балабақшада да, отбасында да өткізуге болады.

Саусақ ойындары кезінде балалар ересектердің қимылдарын қайталай отырып, қолдың моторикасын белсендіреді. Осылайша, ептілік, өз қимылдарын басқара білу, бір қызмет түріне назар аудару қабілеті дамиды. [4, 78 б]

Ең қарапайым саусақ ойыны- саусақтарыңызбен әртүрлі фигураларды бейнелеу.

1. «Жалауша». Төрт саусақты біріктіріп, бас бармақты төмен түсіріңіз. Алақанның артқы жағы өзіне қарайды.

2. Көзілдірік». Әр қолдың бас және сұқ саусақтарын сақинаға қосыңыз. Сақиналарды бір-біріне қойыңыз, оларды көзге жеткізіңіз.

3. «Дүрбі». Әр қолдың бас бармағын қалғандарымен бірге сақинаны құрайды.

4. «Үстел». Сол алақанды жұдырықпен қысыңыз, үстелге қойыңыз, оң жағын ашып, үстіне қойыңыз.

Ұсақ моториканы дамыту мәселесі ежелден бері зерттеліп келеді. И.М.Сеченов, И.П.Павлов, А.А.Ухтомский, В.П.Бехтерев, А.Н.Соколов және басқалардың зерттеулері сөйлеу мен ойлауды дамытуда қозғалтқыш кинестетикалық анализатор қозғалыстарының ерекше рөлін көрсетті. И.П. Павловтың пікірінше: «Сөйлеу – бұл, ең алдымен, сөйлеу мүшелерінен ми қыртысына өтетін бұлшықет сезімдері» -деп тұжырымдаған болатын.[5,121 б]

Ұсақ моториканы дамытуға арналған ертегі- ойындар

Қызықты ойындар – барлық жастағы балалардың саусақтары дамуына байланысты ертегілер болып табылады. Мысалы, «Бұл команда тиіндер, ал бұл команда қояндар», – деп оң қолдарын көрсетеді. Бұл тиін капитаны, ал бұл қоян капитаны, – дейді бас бармақ. Әр капитан өз командасымен амандасады (бас бармақты қолдың қалған саусақтарына тигізу). Жаттығулар алдымен тек тиіндермен, содан кейін қояндармен жасалады.Бірнеше күннен кейін екі қол да бұл тапсырманы бір уақытта орындайды. Келесі кезең - екі қол командасы қолдың жұптасқан саусақтарына кезек-кезек тигізіп амандасады. Алдымен қояндар мен тиіндер тік тұрып сәлемдеседі, содан кейін еңкейеді. Екі қолдың жұптасқан саусақтары жанасқанда бүгіледі- бұл құрметпен тағзым. Бас бармақтар яғни капитандар әр қоян өз тиінімен амандасады. Балалармен бірге кейіпкерлердің қимылдарын үйренуге көп уақыт бөлінеді. Мысалы, «Қояндар мен Қасқыр» ертегісі. Мен ертегілер ойындарына таңертенгі гимнастикада 1,5-2 минут немесе жалпы сабақтарда 2-3 минут, серуендеуге назар аударамыз.

Көлеңке театры

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған мектеп жасына дейінгі балалар театр қойылымын еске түсіретін ойындарды өте жақсы көреді, мұнда балалардың бір бөлігі әртіс, ал екіншісі көрермен. Біз балалармен бірге халық ертегілерінің, әндердің, көркем әңгімелердің, өлеңдердің сюжеттері негізінде шағын қойылымдар жасаймыз. Алдымен спектакльді өзіміз орындаймыз. Орындау техникасы, кейіпкерлердің «жаңғыруы» экранның артында қалып, балаларға көрінбейді, сондықтан оларда «ғажайып» сезім пайда болады. Осы спектакльдердің бірнешеуін көргеннен кейін балалар әртістердің рөлін сынап көргісі келетіні сөзсіз. Мұндай ынта пайда болған кезде біз балаларға саусақтарды белгілі бір жолмен бүктеу арқылы жануарларды суреттерін көрсетеміз. Осындай қызықты іс-әрекет барысында балалар қолдар мен саусақтардың қозғалысын дамытады және ойынға жағымды эмоционалды көзқарас оянады. Балалардың қиялын, қол қозғалысының еркіндігі мен

координациясын, сонымен қатар сөйлеудің эмоционалдылығы мен мәнерлілігін дамыту үшін сурет театрын, үстел театрын, Ақжелкен театрын пайдалануға болады.[6,136 б]

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Узорова О.В. «Игры с пальчиками», Астрель, М-2008г.
2. Гаврина С.Е. «Развиваем руки - чтоб учиться и писать, и красиво рисовать», Академия Развития, Ярославль - 2007г.
3. Белая А.Е. «Пальчиковые игры для развития речи дошкольников», Астрель, М-2003г.
4. Узорова О.В. «Пальчиковая гимнастика», Астрель, М-2005г.
5. Кислинская Т.А. «Гениальность на кончиках пальцев», Генезис, М - 2008г.
6. Савина Л.П. «Пальчиковая гимнастика для развития речи дошкольников», Родничок, М-2002г.

ӘОЖ 372.4

Тастанова А.А.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ оқытушысы Қазақстан. Алматы қаласы
e-mail: aigerim.tastanova@gmail.com

Шаушекова Б.Қ.

Бөкетов атындағы Қарағанды университеті п.ғ.к. қауымдастырылған профессор
Қазақстан, Қарағанды қаласы
e-mail: shaushekova@mail.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Формирование цифровой и этноэкологической грамотности учащихся в системе образования означает изменение как самого образовательного процесса, так и его организационной структуры. Использование цифровых технологии актуально в период современного развития интернета. В статье приводятся данные о теоретических основах формирования у учащихся начальной школы цифровой и этноэкологической грамотности

Ключевые слова: грамотность, цифровая грамотность, этноэкологическая грамотность, экологическое сознание экологическая ответственность, экологическая культура и экологическое образование, рациональное и иррациональное знание

Annotation. The formation of digital literacy and ethnoecological literacy of students in the education system means a change in both the educational process itself and its organizational structure. The use of digital technologies is relevant in the period of modern development of the Internet.

The article provides data on the theoretical foundations for the formation of literacy, digital and ethnoecological literacy among primary school students.

Keywords: Literacy, digital literacy, ethno-ecological literacy, environmental awareness, environmental responsibility, environmental culture and environmental education, rational and irrational knowledge

Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасында «Белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыру, патриоттық тәрбиені күшейту мақсатында мектепте қоғамдық маңызы бар қозғалыстарға («Жасыл экономика», «Қоршаған ортаны қорғау», «Менің Отаным, менің қалам/ауылым» және т.б.) білім алушыларды қамту кенеюде деп атап көрсетілген.

Демек, оқушыларға экологиялық білім беру мен тәрбие беру бүгінгі күні кезек өзекті мәселе екені сөзсіз.

Экологиялық тәрбие, қоршаған ортаға ұқыпты қарау, экологиялық құндылықтарды, қаржылық және кәсіпкерлік дағдыларды дарыту тәрбиелік – іс-шаралар кешені арқылы жүзеге асырылатын болады. Табиғатты сақтау үшін жауапкершілік сезімін тәрбиелеу, қоршаған ортаны сақтау проблемасын қабылдау бойынша белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыру тәрбие жұмысының басым бағыттарының бірі болады деп» нақты қарастырылып отыр [1].

Әлбетте, білім алушылардың сауаттылығын, сандық сауаттылығын, функциянальдық сауаттылығын және этноэкологиялық сауаттылығын қалыптастыру педагогикалық мәселе ретінде